

KARADENİZLİ KADIN HİKÂyelerİNİN BAHÇESİNDE BİR GEZİNTİ: AYŞENUR KOLİVAR İLE SÖYLEŞİ

Söyleşi: Songül Tuncal

Şubat 2012, İstanbul

2001 yılından beri Doğu Karadeniz müziği alanında yaptıkları derleme ve icra çalışmalarıyla tanıdığımız Helesa projesinin solistlerinden Ayşenur Kolivar'ın ilk solo albümü "Bahçeye Hanımeli" dinleyicilerle buluştu. Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü'nde öğrencilik döneminde edindiği birikimini mezuniyet sonrasında özellikle Doğu Karadeniz kadın kültürü konusunda alan araştırmaları, çeşitli sanatçıların albümlerinde vokalistlik, ayrıca film ve belgesel müzikleri yaparak profesyonel hayatına taşıyan Kolivar, albümünde, Doğu Karadeniz coğrafyasında yaşayan pek çok kültüre ait şarkıyı bir çiçek bahçesinin rengârenk çiçekleri gibi derliyor. Bu anlamda "Bahçeye Hanımeli" adı, hem albümdeki kadın emeğinin bir sembolü hem de albümün genel çiçek konseptinin özeti gibi.

Bir "kültürler bahçesi" olarak tasavvur edilen Doğu Karadeniz'e özgü çiçek adlarıyla yedi bölüme ayrılan albüm, bu yönüyle şarkıları bütünlüklü bir bağlama oturtarak sunuyor. *Manuşak* (menekşe) ve *Loresima* (papatya) bölümleri, bu coğrafyadaki "kadınlık hâlleri"ni; *Gastumra* (güz çiğdemi), *Seteney* (dügün çiçeği), *Mekhak* (karanfil), *Tsifin* (ormangülü) ve *Vargel* (bahar çiğdemi) bölümleri ise Doğu Karadeniz'de yaşanmış göçleri, gurbetçiliği, sürgünü, tehciri, mübadeleyi konu alan şarkılardan oluşuyor.

Ayşenur Kolivar'la "Bahçeye Hanımeli" üzerinden müzik çalışmaları, alan araştırmaları, bu çalışmalarda karşılaştığı kadınlık durumları, bu durumların onun müziğiyle etkileşimi ve müziğini üretip sunarken üzerine kafa yordığı toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında sohbet ettik.

Ayşenur, uzun yılların birikimini bir albümde topladın. Albüme ismini veren şarkıyla başlayalım istersen: "Bahçeye Hanımeli". Bu şarkıdan yola çıkarak albüm çıkarma macerandan biraz bahseder misin?

Albüme ismini veren "Bahçeye Hanımeli" çok özel bir şarkıdır benim için, Helesa projesini birlikte hayata geçirdiğimiz Barış ve Onur Dedetaş arkadaşlarım için de bir aile yadigarı. Çayeli Merkez'in az yukarısındaki Yanıkdağ mahallesinden olan ailelerine ait bir hikâyenin şarkısı. Halaları, bu şarkının da içinde olduğu kaseti bir mendile sarıp yıllarca sandığının dibinde saklamış. Kasetin bir yüzünde bu şarkı, diğer yüzünde babaannelerinin ölmeden önce hasta yatağında söylediği son sözler var. Bu kaydın bir diğer önemi de şarkıyı kasette Ayşe Kara ve kızının söylemesi. Ayşe Kara şair bir kadın, bu şarkının sözlerinin de ona ait olduğunu söylüyorlar.

Şarkının sözlerini dikkatli dinleyince özel bir hikâyesi olduğu seziliyor.

Hikâyesi şöyle: Ayşe Kara mutlu bir evlilik yapmış, kocasını seven bir kadın. Kocasını mecburen gurbete gidiyor, İstanbul'a. İstanbul'da başka bir ilişkisi oluyor ve boşamak istiyor karısını; ama bu arada kadın koca evinde de pek rahat değil zaten. O da boşanmaya karar veriyor, boşanmak için İstanbul'a geliyor. Kız kardeşinin evinde kalırken fırıncı olan eniştesi, yanında çalışan işçiyle eve ekmek gönderiyor; kapıyı Ayşe Kara açıyor. İlk görüşte aşk dedikleri olay vuku buluyor, adam vuruluyor Ayşe'ye, diyor ki ustasına, "ya, bugün sizin kapıyı bir kadın açtı, kimdi o?" Eniştesi de "o benim baldız, boşanma davası için geldi" deyince adam kadının çocuğunu filan hiç dert etmeden "ben ona talibim" diyor. Bizim orda bir laf vardır, "tul (*dul*) kari delikanlı aldı" diye: Evlenip boşanmış ya da kocası ölmüş kadın bir delikanlıyla evlenirse kadının güzelliği hâd safhada övülür. Ayşe de albenisi olan, çok güzel bir kadın. Ayrıca çok gururlu ve akıllı. Yeni nişanlısını koluna takıp boşanma davasına gidiyor. Boşanıyor, yeniden evleniyor. Yeni kocası Ayşe'ye gerçekten deli gibi âşık, onu hep el üstünde tutuyor. Ama Ayşe ilk kocasını hiç unutamıyor, bunu da ömrübillah şiirlerinde, türkülerinde açık açık söylüyor. Bu şarkının sözlerinde de var zaten: "Sade güzellik değil, sevmeli sevdirmeli." Benim için kadın hikâyeleri bölümündeki yeri çok önemli bu şarkının. Yoğun bir tutkuyu temsil ediyor. Ayşe Kara'nın hayat hikâyesinin devamı da çok enteresan aslında; İstanbul'da Karadenizli inatçı bir kadın olarak tutunmaya çalışması, ev, iş, çocuklarını okutması... Albümün genelinde tek bir kadının hayat hikâyesinin üzerinden gitmek yerine onu farklı kadınlık durumlarının içerisindeki ana hatlara yerleştirmeye çalıştığımız için burada da bu hikâyenin özündeki aşkı, gözü kara tutkuyu, mücadeleyi aldık.

O tutkusunu kadınca sözlerle çok güzel ifade ediyor.

Evet, kadın ağzı bir söz; bir kadının bakışı, bahçeye bakışı, bahçeden kendi hikâyesine geçişi... Tüm bunlar bana çok feminen geldi, bu albüm için de çok özel bir yeri olduğunu düşünüyorduk bu şarkının her zaman için. 2001 yılında kadın kültürü odaklı verimli bir alan çalışması yapmıştım. Baktım ki elimde kadınlarla ilgili çok güzel bir repertuar var. Tabii ben o zamanlar albüm yapmayı sadece repertuar sanıyorum ya, bir albüm için kolları sıvadık. "Bahçeye Hanımeli" temel parçamızdı, çatıyı oluşturuyordu o zaman da. Çeşitli nedenlerle albüm projemizi rafa kaldırmak zorunda kaldık. Fakat yıllar sonra, 2009'da albüm projesi tekrar gündeme geldi. Yeniden, sıfırdan, sanki yıllarca bu işe hiç kafa yormamış gibi, "bir albüm nasıl olmalı, niye albüm olmalı?" sorularıyla masaya oturduğumuzda "Bahçeye Hanımeli" yine temel oldu. Albümün adı tartışılırken Ender (eşim) projenin bütünü için düşündüğümüz konseptlerle kurduğu ilişki ve Helesa'nın tarihindeki yeri açısından albüme bu adı önerdi.

Gerçekten neden o kadar yıl bekledin albüm yapmak için?

İnsanlar ünlü olmak, para kazanmak gibi çok çeşitli sebeplerle albüm yapmak isteyebilir. Para kazanmayı ya da ünlü olmayı istemek kötü bir şey değil ama benim başka dertlerim vardı Karadeniz müziğine dair. Zaten Helesa'da veya başka projelerde arkadaşlarımla beraber müzikle ilgili sürekli bir arayış içindeydik. Pek çok albüm projesinde yer aldım. Kişisel albüm yapmayı çok da şart görmedim. Ancak zaman geçtikçe bazı tartışmaları daha geniş kitlelere duyurabilmek, anlatabilmek, birtakım tartışmaları farklı yerlerde de yapabilmek gerektiğini, onları da albüm olmadan ifade edemediğimi gördüm; böylece albüme karar verdim. Bir de demin de belirttiğim gibi, repertuar olması albüm için yeterli değildi bana göre. Albümün konsepti ne olacak, derdi ne olacak, müzik dünyasına nasıl bir katkı ve tartışma sunacak... bunları düşünüyordum. Nedir o tartışmalarda ön plana çıkan şey diye bir durup baktığımda da şunu fark ettim: Kadın olarak müzik yapmak, kadınların dilinden müzik yapmaktı yıllardır asıl derdim.

Kafanda bu tartışmaları yaparken albüm sürecinde veya ondan önceki müzik çalışmalarında da vardığın pratik sonuçların dayanakları nelerdi, nelerden beslendi bu tartışmalar?

Konsept dedim ya, bir tanesi çokkültürlülüktü. Onu konsept gibi bile düşünmedim, sanki müziğimin varoluşsal zeminiymiş gibi. Çünkü benim müziğe ciddi olarak başlamam üniversite yıllarında Kardeş Türküler'le oldu. Kardeş Türküler o zaman hem öğrenci projesi hem ciddi müzik yapılan bir yerdi. Kulüp de (Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü - BÜFK) ciddi müzik eğitimi verilen bir yerdi, bir tür konservatuar gibi, çok yönlü... Liseden yeni çıkmış bir öğrenci olarak sadece algıları açık, öğrenmeyi, dinlemeyi, anlamayı seven bir insandım. Boğaziçi Üniversitesi ve BÜFK benim için müthiş bir eğitim fırsatı oldu. Orda çokkültürlülük anlayışı önemli bir yere sahip olduğu için ana formasyonumu onun üzerinden kurdum. Hiçbir zaman sorgulamadım bile, "ben şimdi bilmediğim şu dilde niye şarkı söylüyorum?" diye. Bunu sormak bile komik geliyor bana; çünkü o çokdilli, çokkültürlü ortamda yaşıyordum zaten. Bir yandan edebiyat eğitimi alıyordum, dilbilim dersinde hocamızın tahtaya kocaman harflerle yazdığı şu iki cümleyi hiç unutmuyorum: "İlkel dil yoktur" ve "Tüm dil sistemleri eşittir, değerlidir." Akademik olarak bizim tüm dillere eşit bir şekilde yaklaşmamız gerektiği; iyi dil, kötü dil, kaba dil sınıflandırmalarının kendi kişisel yaklaşımlarımız olarak değerlendirilebileceği, akademik olarak hiçbir geçerliliğinin olmadığı vs. tartışmaları ekseninde aldığım dil eğitimi de müzikle ilgili olarak çokkültürlülük noktasında besliyordu aslında beni. Zaten öyle bir coğrafyadandım. Karadeniz'de her yerde çok farklı dil ve diyalektler karşıma çıkıyordu. O yüzden ana konseptlerden birisi çokkültürlülüktü. Ancak burada çokkültürlülük sadece farklı halk kültürleri ya da diller

üzerinden değil aynı zamanda yaş, toplumsal cinsiyet, coğrafya gibi pek çok anlamda bir kültürel çeşitliliği de ifade ediyor benim için.

Bu bağlamda hiç olumsuz tepkiler aldın mı?

Yıllarca o konuda hiç taviz vermeden müzik yapmaya çalıştık. Konserlerim iptal edildi; bana bölücü dendi; Ermenici, Pontusçu oldum, her şey oldum, sırf söylediğim birkaç Pontusça ya da Hemşince şarkı yüzünden. Aslında bu dillerde şarkı söyleyen tek kişi ben de değilim işin komiği. Ama ben her zaman çok battım insanların gözüne. Sadece farklı bir dilde şarkı söylemiyorum çünkü, bunu yaparken üstelik bir kadın olarak bir şeylerin altını da çiziyorum. Örneğin “bu türküleri gidip şu köydeki kadınlardan öğrendim” diyorum. Çokkültürlülüğün bugün hâlâ, her şeye rağmen bu coğrafyanın halk kültürlerine dair bir gerçeklik olduğunu vurguluyorum mesela. Pontusça ve Türkçeyi yan yana söylemenin anlamlı olduğunu, bunun halkların kardeşliği adına değerli bir şey olduğunu söylemeye çalışıyorum. Oradan Anadolu’daki ve dünya üzerindeki diğer halkların kardeşliğinin olanaklılığına dair bir ima ortaya çıkınca bazı insanlar bundan çok rahatsız oluyorlar; tabii ben bu rahatsızlığı hiçbir zaman anlayamadım.

Albümde yalnızca dil, din ya da etnisiteye değil, coğrafi koşulların yarattığı hayat tarzları, insan ilişkileri ve bunların doğurduğu müzikal ve anlatsal zenginliğe de dayalı bir çokkültürlülük anlayışı hâkim. Bu anlayışla düzenlenmiş şarkıları öbekler şeklinde bütüncül yapılar içerisine oturtmayı tercih etmenin nedenleri/kaynakları nelerdir?

Şarkıları hikâyeler aracılığıyla birbiriyle ilişkilendirme derdimin kaynakları çok yönlüdür. Bir tanesi, üniversitede almış olduğum formasyon. BÜFK’te söylemek istediğimizi müzikle nasıl bağdaştırabileceğimize ya da söz konusu kültürle ilgili ne söylemek istediğimize dair ciddi kafa yoruluyordu, repertuar o ekseninde şekillendiriliyordu. Onun ötesinde, Kardeş Türküler sonrası kulüpteki gösteri formatının ilk tartışıldığı kadro içinde olduğum için dans-müzik gösterisi çerçevesinde nasıl bir gösteri formatı geliştirmek gerektiğine dair tartışmalarımızdan çok beslendim. Bu tartışmaların ilk ürünü olan “Karola”nın hazırlık yılı çok çalkantılıydı. Okuma grupları, tartışma grupları, toplantılar toplantılar... Geleneksel dans ve müziklerin yeniden icrasına dair bilgi ve deneyimimiz az olmasına rağmen cesurca işlere giriştik. Fakat sonunda Karola’da gelişen gösteri formatı çok işime yaradı. Halk kültüründen, dans ve müziklerinden yola çıkarak kendi sözümüzü hikâyeler aracılığıyla söylemeye çalışıyorduk, dansın ve müziğin diliyle. Halk kültürlerine sorgulayıcı bir yaklaşım geliştiriyoorduk, asla onları yücelterek bakmıyorduk. Eleştirel bir gözle, örneğin o kültürün

içindeki ataerkil yapıları deşifre eden ya da eleştirilebilecek eşitsizlikleri ya da onaylamadığımız başka noktaları da düzgün bir dille ifade eden biçimler arıyorduk. Kültürlerin içerisinde var olması, devam etmesi gerektiğini düşündüğümüz temel değerlerin günümüz koşulları içerisinde nasıl yeniden var olabileceğine dair kendimizce bir alternatif sunmaya çalışıyorduk. O yüzden de otantiklik tartışmasına hiç ama hiç girmedik kulüpte. Çok amatörce ama çok değerli arayışlardı bence. Onlar bana o kadar çok şey kattı ki.

Ondan sonra ben o bakışla önce alana indim, Karadeniz'e. Onlar da tamamen tesadüfler eseri başladı. Ben arkadaşlara bir ara annemden dinlediğim bir türküyü söylemişim; çok beğenilmişti. Sonra Kardeş Türküler konserlerinde "Golas Empula Yulun"u söylemeye başladım. Beğenilmesi beni cesaretlendirdi. Öncesinde çalışma alanımı belirlememişim çünkü. Daha çok Kafkas yöresi müzikleri ve Balkan müzikleri söylüyordum.

Neden Karadeniz müziğini kendin için bir alan olarak düşünmüyordun? Sonuçta annenden duyduğun türkülerden bahsediyorsun, bu müzikle iç içe gelmişsin belli ki.

O zaman Karadeniz müziği diye bir şey yok ki kafamda. Çok içindesin ya, fark edemiyorsun. Üniversiteye gelip de politik ortamlara girince kimliğini bulma gibi bir şey değil bu ama; dışlayıp da Karadenizliliği, sonradan keşfedip sahiplenme gibi bir şey değil. O kadar içindeyiz ki Karadeniz müziği diye bir şey aklımın ucundan geçmiyor. Gürcü, Ermeni vs. repertuar araştırıyorum ama Karadeniz'i kendimce yaşıyorum. Çünkü zaten annemden dinliyorum, kendim söylüyorum ediyorum... Sonra insanlar sorunca "aa evet, annemin türkülerini kimse bilmiyor ki" dedim. Konserlerde söylediğim "Golas Empula Yulun"un önünde uzun hava gibi bir bölüm vardı. O da Zuğaşi Berepe'nin repertuarından alınmıştı. Albüm gündeme gelince o şarkı Zuğaşi Berepe repertuarında yeni yer almış olduğu için başka bir şarkı bulmamı istemişti arkadaşlar. Böylece annemden ilk kayıtlarımı aldım. Yani 96 yılında ben ilk derlemelerime annemle başladım.

Yani hikâyeleri toplamaya da eşzamanlı olarak ve aile çevresinden mi başladın?

Annem benim için derlemeler konusunda çok önemlidir; çünkü ilk onunla başladım. Fakat bu hikâyeler vs. konusunda ailemdeki kadınların ilk başta bende hiçbir etkisi olmadı; çünkü aynen müzik meselesinde olduğu gibi ben de o hikâyelerin o kadar içindeyim ki oturup da biricik teyzene "Bana hikâyeyi anlat teyze" demek doğal olmuyor. Öyle bir ilişki hiç kurmadım onlarla. Birinci derece yakınlarım dışındaki kadınlarla daha rahat kurabildim onu.

Tarih bölümünden aldığım dersler sayesinde sözlü tarihin ne kadar değerli bir şey olduğunu gördüğüm için 1996 yazından itibaren aile etrafından, ama en yakınimdakilere değil de biraz uzak akrabalarından, yerel tarihe ve aile tarihimize dair bilgiler toplamaya başladım. Onlar benim o kadar ilgimi çekti ki! Öğrendikçe ne kadar cahil olduğumu, hiç ama hiçbir şey bilmediğimi; kendime ait, kendi tarihime ait, Karadeniz'e ait, kendi yaşadığım coğrafyaya dair sanki hep öyle gelmiş öyle giden bir yapı varsaydığımı anladım. Ama dinledikçe değişimi, on yıl önceki kültürel yapıyı öğreniyorsun ve belki elli yıl önce bambaşka bir hayat ritmi olduğunu görüyorsun... Mesela çay öncesi yaşamın başka dinamikleri olduğunu vs. Onlar anlattıkça bende Karadeniz'in tarihine, kültürüne dair hikâyeler birikmeye başladı. İlk başta özel olarak kadın hikâyesi toplamak gibi bir şey yoktu kafamda açıkçası. Sonraları giderek kadın ağırlıklı çalışmalar kendiliğinden önem kazanmaya başladı. Sanırım onlardan dinlediğim hikâyelerde kendime dair de çok şey bulmamın bunda etkisi büyük. Ayrıca alanda çalışma koşullarım da etkili elbet. Mesela daha çok kadın arkadaşlarım geldi benimle alana. Alanda kadın arkadaşlarla beraber çalışmak çok keyifliydi bu arada. Akşam eve geldiğimizde kadınlardan dinlediğimiz hikâyeler üstüne konuşuyorduk. Teknik imkânlarımız çok çok zayıftı; parasızdık. Sohbet sırasında kaset bitecek diye endişeleniyoruz; dijital hiçbir şey yok. Bütün o zor koşullara rağmen bu bir tutkuya dönüştü gerçekten; insanlarla sohbet etmek, yeni sesler, yeni hikâyeler öğrenmek... Bir süre sonra her yerden sesler duymaya başlıyorsun, birdenbire o coğrafya senin için başka bir anlam ifade etmeye başlıyor. Derelerin sesini başka duyuyorsun; çünkü artık o dereyi bir kadından dinlediğin bütün o hikâyelerle birlikte düşünüyorsun. Her şey; duman senin için başka, rüzgâr başka bir şey... Her şey müziğe dönüşmeye başlıyor. Aslında bunlar yıllarca hep çalmış kulağымda, yanımda sürekli bir orkestra çalmış ama ben daha yeni duyuyor gibiyim. Bir süre sonra ben mümkün olduğunca kadınlarla çalışmayı tercih ettim; çünkü orda benim merakım da belirginleşti. Gördüm ki ben kadınlarla ilgili hikâyeler dinlemeyi, sohbetler etmeyi, okumayı daha çok seviyorum. Müzik ve kadınlar...

Ama alana inince mi kadınların dünyasını keşfettin, yoksa zaten onlara yönelik bir bilinçle mi alana inmiştin?

Tabii ki belli bir bilinçle yaklaşıyordum. Üniversiteye geldiğimde kulüpteki ilk senemde kulüpte çalışma yapan kadın arkadaşların hazırladığı, “Sahnedeki Kadın” adlı bir seminere davet edilmişim. Kulüpte sanatla uğraşan bir kadın olarak sahneye çıkan ilk kadınların hangi zorluklarla karşılaştığını öğrenmek ilgimi çekmişti; ama bir yandan da feminizmin toplumdaki genel algılanışından nasibimi almıştım ve önyargılıydım. O seminerde “ne gerek var kadın haklarına, insan hakları varken?” diye direttiğimi hatırlıyorum. İnsanlar da açıklamaya çalışmışlardı ama ikna edememişlerdi beni. Sonra ara tatil oldu, eve gittim. Çok

yorucu bir temizlik gününden sonra annem bitmiş, yorulmuş, üstüne bir de yemek hazırlamış. Sofrada da su yok. Babam mutfağa daha yakın bir yerde oturduğu hâlde "su yok bu sofrada!" dedi. Annem de ona daha yakın olan taraftan kendisinin alabileceği şekilde yanıt verince babam "ben mi alacağım!" dedi ve benim kafamdaki film birden o seminer odasındaki tartışmaya doğru sardı. Her şey pirüpak oldu o anda. Kadınlık denen şeyin nasıl bir şey olduğunu, farklılıklarını ve daha önce kadın-çocuk olarak yaşadıklarımı sorguladım. Birden kendi tarihimden etrafındaki kadınlara, onların arasındaki ortaklıklara... Döndüğümde bir 8 Mart süreci yaşadık, müzisyen kadınlar olarak okulun bahçesinde vereceğimiz bir konser hazırladık. Ben nasıl büyük bir coşkuyla ilk 8 Mart'ıma hazırlandığımı hiç unutmuyorum. Sabaha kadar tente çakmıştık. Kadınların bir arada üretmesinin, paylaşmasının, kadın dayanışmasının ne olduğunu FKÇ'de (Feminist Kadın Çevresi) öğrendim. O bilinçle alana gittiğimde zaten özellikle kadınlarla iletişim kurmak ya da kadınları dinlemenin benim için başka bir anlamı vardı. Aynı zamanda feminist pratiğin parçasıydı, feminizm çalışmasıydı yaptıklarım kendimce... Tabii ki erkeklerin hikâyeleriyle ilgilenen feminist bir kadın araştırmacı da olunabilir. Ben kadınlarla çalışırken kendimi daha mutlu, daha rahat hissettiğim için ve kadın kültürüyle ilgili bazı başlıklar ilgimi daha çok çektiği için kadın hikâyelerine yoğunlaştım.

Albümdeki şarkıları bir araya getirdiğin öbeklerle bu hikâyeleri anlatma fikrinin bir kaynağını kulüpte edindiğin formasyonla açıklamıştın. Sanırım alana indikçe şarkıları kadın hikâyelerinin parçası olarak dinleyip derlemen de etkili oldu. Diğer kaynaklara gelecek olursak...

Aslında biraz insanın kişisel özellikleriyle de alakalı. Ben kendimi bildim bileli kafasının içinde hikâyeler, dünyalar kuran ve onların içinde yaşayan bir çocuktum. Dinlediğim hikâyeler seslere, danslara, yani harekete dönüşürdü. Ben sesleri hareketle hayal ediyordum, farklı bir notasyon diyeyim. Kafamda öyküler seslere, sesler harekete ve yeniden sese dönüşüyordu; öyle rahat bir geçişlilik hâli. Kadınları dinlerken de anlatılanları kafamda sürekli birbirine bağlıyor, geçişler kuruyordum.

Edebiyat eğitiminin de çok faydası oldu bu anlamda. Dramaturji, olay örgüsü gibi kavramlar benim için üzerine kafa yorulmuş kavramlardı.

Albüm sürecine geldiğimizde benim hikâyelerim zaten hazır. Çünkü Helesa'nın ilk düzenleme çalışmalarından itibaren hikâyelerden yola çıkarak bir derdi, bir ruh hâlini dile getirmeye çalışıyorduk. Ses güzelliği yetmiyor, sokaktaki birçok insanın da sesi güzel. Şarkı söylemek başka bir şey. Şarkı söyleyen birine baktığında ona solist diyebiliyorsan muhakkak onun kendine göre müzikle kurduğu bir ilişki vardır. Ben de o ilişkiyi hep hikâyeler üzerinden kurdum.

Peki, kadın dramaturjisi oluşturmaya çalışırken çok fazla bileşeni bir araya getirmenin ne gibi zorlukları oldu? Formlar, dilsel ve kültürel çeşitlilik, hikâyeler, şarkının bahçe konsepti içindeki yeri, ritmik çeşitlilik... Pek çok belirleyen var gibi.

En çok bir kadının dilinden bir albüm olsun diye uğraştım; çünkü bunun kolay bir şey olmadığını düşünüyorum. Çoğu zaman kadın müzisyenler yapsa da, sadece kadın ağzı türkülerden oluşsa da sonuçta dinlediğim albümler bir kadın albümü gibi gelmiyordu bana. Sadece “oy Fadime’m” sözünü “oy sevdiğim” diye değiştirmek şarkıyı kadın ağzı yapmıyor bence. Bu noktada şarkıyı söyleyen “ben”in kim olduğuna, kime seslendiğine dair de kafa yormak lazım.

“Kime seslendiğine” derken neyi kastettiğini biraz açar mısın?

Ben kimim? Bu şarkıyı söyleyen “ben” kim? Edebiyattaki anlatıcı gibi bir nevi. Onun bir kimliği var, bu konuşan kim? Burada “aşlında” ne söylemek istiyor? “Seni çok seviyorum” sözleriyle “senden nefret ediyorum” diyor olabilir konuşan. O yüzden şarkının sözlerinin kadın ağzı olması hiçbir şey ifade etmiyor tek başına.

Bir diğer önemli soru ise “kime konuşuyorum, kime yazıyorum, okurum kim?” sorusunun müzikteki karşılığı elbette: “Dinleyicim kim?” Bu soruyla bir şey fark ettim: Aşlında “dinleyici” diye tahayyül ettiğimiz tüketici, albümü satın alan, konserine gelen, müziğini dinleyen kişi var ya, cinsiyeti hiç önemli değil, biz genel bir tüketici varsayıyoruz ya; müzik piyasasında o erkek. Aşlında senin seslendiğin kişinin, cinsiyetsiz gibi düşündüğün grubun cinsiyeti erkek. Biyolojik cinsiyetinden bahsetmiyorum. Kadın müzisyenler de erkek müzisyenler de genel kabul görmüş bir dinleyici varsayıyorlar ya, o genel kabuller erkeklikle ilgili şeyler, erkek algısını temsil eden şeyler. Bunu kırabilmek için seslendiğim dinleyiciyi farklı kadınlık hâllerini anlamaya çalışan hikâyeler aracılığıyla kurabileceğime inanıyorum, hangi kadını, nasıl bir kadının hikâyesini anlattığımı tasarlamakla.

Sonuçta albümü dinlerken insanlar kişisel, kültürel bakış açıları ve tarihleriyle ona yaklaşacaklar. Herkes kendi yorumuyla var edecek müziğimizi. Biz de albümü oluştururken bu farklı yorumları öngörüp stratejiler geliştiriyoruz elbette; mesela albümü yalnızca Karadenizlilerin dinlemeyeceğini düşünüp onların kültür evrenine de Karadeniz’den bir sesle seslenebilmeyi hedefliyoruz. Bu stratejiler arasında özellikle kadınlara da seslenebilmeyi amaçladık; yani yaptığımız müziğin sadece sözleri ya da hikâyesiyle değil, genel olarak Karadeniz’deki kadın kültürüne, kadınların dünyasına da seslenebilmesini sağlamak istedik.

O zaman kadın ağzı şarkılar veya kadın şarkıları deyince neleri anlayacağız? Kadınların anlattığı veya kadınları anlatan hikâyeler olabilir. Bir kadını erkek ağzından anlatan bir eserin de kadın dramaturjisine sahip olduğu düşünülebilir mi gerçekten? Ya da kadın bakış açısı mı demeli? Ne düşünüyorsun bu konuda?

Biz kadın ağzı şarkılar diye çoğu zaman n'apıyoruz? Asiye türküsü, Fadime türküsü vs. söylüyoruz. Bunlar aslında ağırlıklı olarak erkeklerin kadınları anlattığı şarkılar. Bir şarkının kadın dilinden olması öncelikle kadının dünyasına dair olmasıdır bence. Ancak tam da söylediğin gibi kadın dramaturjisi üzerine kafa yormayı daha doğru buluyorum. Sözlerin kadına ait olması değil derdim yalnızca. Kadın ağzı bir şarkıda kadınları aşağılayabilirsin, çok ataerkil bir şey üretebilirsin. Erkek cinselliğini öne çıkarıyormuş gibi görünen bir sözde sen aslında bambaşka bir şey de söylüyor olabilirsin. Benim kafamda albüm sürecinde hep “‘aslında’ bu şarkı ne söylüyor ve nereye tekabül ediyor” vardı ve bu benim kafamı çok açtı. Çünkü baktım ki insanların dikkat ettiği tek şey, sözün metin düzeyinde bir kadına ait olması. Onun aslında kadınların dünyasına ne kadar hitap ettiği ve ne kadar “kadınlar için” konuştuğu düşünülüyor. Ataerkil söylemi yeniden üreten bir şey de olabilir. O müziğin içinden düşününce sözlerin kadın ağzı olması kadınlara ne getiriyor, onlardan ne götürüyor? Benzer şekilde, kadın ağzı şarkılar, kadın şarkıları denince bunları kına türküsü ya da ninni gibi belli formlara indirgeme yaklaşımı da çok doğru gelmiyor bana.

Bir gün bir ortamda yapılan sohbet sırasında popüler müzik içerisindeki Karadenizli kadın müzisyenlere dair üretilen ve benim de bir kadın olarak rahatsız olduğum bazı söylemlere haps olduğumu, çünkü yenilerini üretecek bilgiye sahip olmadığımı gördüm. Bu durumu Helesalı kadın arkadaşlarımla paylaştım ve Cemile Cevher Çiçek, Hülya Polat, İlknur Yakupoğlu gibi tanıdığımız kadınlarla başlayan bir liste yaptık. Karadeniz kadın müzisyenleriyle ilgili bir proje başlattık. Çok mütevazı bir çalışmaydı. Daha çok kendimizi bilgilendirmek için kadın müzisyenlerle hayat hikâyeleri üzerine görüşmeler yaptık. Bizi şaşırtan ilk nokta listenin beklediğimizden uzun olmasıydı. Görüşmeler başladığında ise çok enteresan ortaklıklar ve sorunlarla yüz yüze kaldık. Bunların başında Karadeniz müzik dünyası tarafından emeklerinin nasıl görünmez kılındığı geliyordu. Kadınlar diye bir şey yoktu orada; üreten, kendi aşkı, kendi cinselliği, kendi varoluşu olan bir cins yoktu ortada. Bununla baş etmek için ciddi emek vermek ve başka kadınlarla dayanışma ilişkisi geliştirmek, var olan kadın müzik geleneğini kamusal alanda da görünür kılmak gerekiyor.

Bunun için farklı kadınlık hâllerini sahneye taşımaya çalışıyorum. Sahnede bir kadın olarak şarkı söyleyen ben değilim aslında; farklı farklı kişiler olarak, kadın ya da erkek... Kafamda o şarkıyı öyle kurmuşumdur, öyle bir hikâyesi vardır ki ben şimdi, askere gitmiş gelmiş, sevdiği

başkasıyla evlendirilmiş Recep'im! Onu anlamaya çalışmak... Çok zor bir şey. Ben bunu iyi yapabildiğimi kesinlikle söylemiyorum. İleriye dönük daha rahat yapabileceğimi düşünüyorum. Ben Ayşenur değilim zaten o sahnede. Başka başka insanlarım, tabii ki Ayşenur'um aynı zamanda ama...

“Da im Yusuf Orti”de Yusuf’un annesi oluyorsun mesela...

Evet, o ağıtı ben Ayşenur olarak söylesem öyle bir ses çıkmaz benden. O yüzden sesle alakalı bir şey değil kesinlikle şarkı söylemek; orada bir ruh hâline bürünebilmek, onunla empati kurabilmek, onu anlayabilmek önemli. Onun içindeki sesi, sadece sözleri değil, o sözlerin o ağızdan nasıl çıktığını... O “aaah, Yusuf'um! Yandım bittim, öldüm ben” lafını bir anne nasıl söyler, genel bir anne değil de onu söyleyen anne nasıl bir annemiş hayal etmek... “O, ağaçlara nasıl bakardı? O, yemeğini nasıl karıştırırdı?”ya kadar... Hani bir role hazırlanırın ya tiyatrodaki, öyle.

Evet, bahsettiğin teknikler tam da bir role hazırlanma teknikleri. Farklı sanat dallarının tekniklerinden de faydalanıyorsun, edebiyattan da bahsettin az önce.

Edebiyat, tiyatro, dans ve sinema benim hayal dünyamı çok zenginleştiren alanlar. Volver'in DVD'sinin arkasında Almodóvar'ın çok güzel bir söyleşisi var, onu izledim geçenlerde. Bu adamı neden bu kadar çok sevdiğimi de anladım. Ben edebiyatta, sanatta bir coğrafyadan hareketle insanlığa dair bir şey anlatmaya çalışan insanlara kendimi çok yakın hissediyorum. Çünkü kültür dediğin şey bir coğrafya üzerinde var oluyor. Benim Ayla Kutlu, Yaşar Kemal, Mıgırdiç Margosyan, Márquez gibi bazı yazarlara hayranlığım vardır. Birçok yazarı seviyorum ama bunlar benim için çok özel; çünkü bir kültürün içinden konuşuyorlar, hem kendileri olarak hem başka ruhlar olarak. Benim de müzikte yapmaya çalıştığım bu. O yüzden de öncelikle kendi kadınlığımı, kendi bedenimi, kendi duygu dünyamı anlamaya, tanımaya, kendi Karadenizlilik hâlimi ve kentli hâlimi anlamaya çalışıyorum. Bir yandan da o coğrafyanın içerisindeki farklı kadınlık hâllerini... Bu yüzden o kadın hikâyeleri benim için çok değerli. O yüzden onları dinlerken o kadar mutlu oluyorum; çünkü içimdeki eksik yerleri, duymak istediğim, çıkarmak istediğim sesleri orda buluyorum. Bir yandan da sürekli tartışman gerekiyor kafanda, yetmiyor. O kadın hikâyelerini anlatmak da yetmiyor. Bu sefer kime seslendiğimi, nasıl anlatmam gerektiğini bulmaya çalışıyorum. İmgelerden yola çıkıyorum, rolüme hazırlanır gibi şarkıya hazırlanıyorum ve yaptığım şey, bir yerde bir sesi daha “güzel” çıkarmaya çalışmak değil hiçbir zaman. Hatta bazen kirletmeye, kırmaya bozmaya çalışıyorum, o kadın bu sesi öyle çıkarmaz ki diyerek.

Doğrudan kadın ağzı olan neşeli şarkılarda iş biraz daha kolay olsa gerek...

Biraz daha. Ancak her şarkının kendince zorlukları var. Bir de bu yorum denen şeyin doğrusu yanlışı yok ki. Direkt bir yöntemi de yok, kendince, el yordamıyla... Bir de tamam, o kadını duymaya çalışıyorsun ama bir yerden sonra tabii ki o da Ayşenur'un duyduğu.

Mesela “Mavili”yi ben ilk annemden dinledim. O kayıtle şu an bizim yaptığımızın arasında dağlar kadar fark var. Çünkü arada başka başka kadınlardan bir sürü hikâyeler duymuşsun. Sonrasında öyle özel paylaşımlar olmuş ki bazen. Bir kadın durup dururken, aslında apaçık söylemeden de en mahrem sırlarını vermiş sana. Hiç unutmuyorum, bir kadın bana hayat hikâyesini anlattı anlattı, laf evliliğine geldi ve sustu. Aslında o suskunluğuyla, arada belki bir iki ufak lafla bana aslında hiç istemeden nasıl evlendiğini, kocasının onu sürekli nasıl aldattığını ama bunlara çocukları için nasıl boyun eğmek zorunda kaldığını da anlattı. Bir ağladı, bir güldü. Öyle anlar, öyle garip duygu yoğunlukları yaşıyorsun ki bunları kelimelerle ifade edemiyorsun. Bazen bir şarkıda oradan sesler kalıyor, mesela o kadının “ah gidi yavrum, hayat da böyle değil mi, bir yağmur yağar, sonra güneş açar” demesi, o gülme sesi kalıyor sende. “Mavili”nin bir yerinde, şen şakrak çay toplayan kadınların söylediği bir şarkı diye kurguluyorsun onu, bakıyorsun sesin şen bir şekilde akıyor, o kadının gülmesindeki tınıyı orda bulmaya çalışıyorsun. Tüm zorluklara rağmen örnek aldığı doğanın güneşi gibi parlayan şen kahkahasını.

Duygu dünyalarını anlamaya çalışıyorsun, peki o kadınlardan işin vokal tekniğiyle ilgili bir şeyler de öğrendin mi?

Yaylada, kırdan bayırda kadınların dizinin dibinde oturup onlarla birlikte söyleme şansım da oldu tabii; olayın teknik boyutu için çok önemliydi bunlar. Seslerini nasıl kullanıyorlar, sabahdan akşama derenin kıyısında oturup dereyle birlikte türkü söyledikleri hâlde sesleri nasıl kısılmıyor? İki kadın birlikte söylerken nasıl birbirlerine kulak veriyorlar? Biri başını eğiyor, ikisi aslında aynı şeyi söylüyorlarmış gibi gözüküyor ama aynı şeyi söylemiyorlar. Biri ötekinin melodilerinin belli yerlerinde çarpmalar yapıyor. Bazen çift sesler oluşuyor belli yerlerde. Niye özellikle derenin kıyısında söylüyorlar? O dere sesini dem gibi kabul ediyorlar... Aslında o teknik detayları, yaşarken, hayatın içerisinde oluşturduklarını görüyorsun. Mesela teyzem derenin kayalık, çağlayan gibi bir yeri vardı, gidip orda söylerdi; çünkü ses yankılanıyor kendince. Çay makasıyla söylediklerinde ondan nasıl ritim aldıklarına, değirmeni nasıl metronom gibi kullandıklarına şahit olma şansım oldu. Yani müzikleri yaşamlarının bir parçası. Mesela anneannem, kuşluk vakti kalkıp işlere daldığında

gündüzleri hiç kullanmadığı değişik bir renkte melodiler mırıldanır. Doğal ortam zaten orkestra gibi; kuşlar ötüyor, kalaş dediğimiz sıcak bir rüzgârın hafif esintisiyle yapraklardan zarif sesler geliyor, anneannem de kuzinenin kapağını çekiyor, külü kürekle boşaltıyor, tak tuk kazan sesi bir yanda... Anneannem bunların üstüne, bütün o müziklerden aldığı tonla girip kırık kırık, bir yerden bir yere geçen, öyle enteresan melodiler yapıyor ki sen onu “bana bir türkü söyle teyze” dediğinde hayatta duyamazsın. Ve şimdi belki ben anneannemden böyle bir ezgiyi hayatımda bir iki kere dinlemiş olmama rağmen öyle pek çok şarkı uydurabilirim; çünkü onun nasıl bir ruhla ortaya çıktığını artık biliyorum. Belki ben hiçbir zaman ona o ezgiyi doğaçlatan pratik işleri yapmayacağım ama o müziği var etmek için o ruhu kavrayabilmek önemli.

Benzer bir mantığı “Da im Yusuf Orti” için de kurabilir miyiz? Hemşinli kadınların ağlama geleneğini filmde ortaya koyabilmek üzere nasıl bir çalışma yapmıştın? Sonuçta çok ses getiren bir çalışma oldu ve bir kesim de seni onunla tanıdı.

“Da im Yusuf Orti”nin benim kendi tarihimle ilgili kısmı enteresan. Ben ilkokul 3’teyken annemin amcası öldü, bir yıl geçmeden de babası öldü üst üste. Annemin ağladığını hatırlıyorum. Bu benim gördüğüm ilk ve tek ağlamaydı. Annemin oturduğunu, böyle ufaktan sallana sallana ağladığını hatırlıyorum. Bizim oralarda ağıt kelimesini hiç duymadım, “sayı kurmak” denir. Konuşulur aslında. Ritmik bir yapı içerisinde ölen kişiyle ilgili hatırlananlar sayılıp dökülür. Ve ağlayan, konuşarak gelir gelir, bir yerde ses yükselerek ağlamaya geçer. “Sonbahar” çekilirken “Da im Yusuf Orti” için değil, filmin içindeki bir sahne için Özcan, “sen de gel, burada bir cenaze sahnemiz var, ağlayan kadınlar olması gerekiyor” diyerek yardım istemişti. Ben orda ölen adamın kızı gibi ağlıyorum güya. Çekim için köylerinden bir araba dolusu kadın gelmiş, benim de onlarla muhabbetim var önceden; çekim öncesi türküler söyledik, muhabbet ettik. Sahnemize hazırlık olur diye ağıtlar da kaydedelim dedik. Kadınlar ağıt söylemeyi reddettiler; çünkü ağıt söylediklerinde kimin için ağarlarsa onun öleceği gibi bir inanışları var. Yani sözlerin gücü olduğuna inanıyorlar. Rica minnet söyletmedim, kabul etmediler. “Tamam ya,” dedim, “ben söylüyorum o zaman.” “Benim annem şöyle söylerdi” diye ben başlayınca bir etkilendiler, masa boyunca sıralanmış kadınların hepsi tek tek ağıt söyledi. Benim için müthiş bir deneyimdi.

“Da im Yusuf Orti”nin şu hâli o kadınların herhangi birinden çıkmış bir şey değil, değil mi?

Ben o melodiyi ilk Yaşar Kabaosmanoğlu'nun albümündeki "Baba" adlı bir ağıtta duymuştum; film için ağıt gerektiğinde onu önermişim. Geleneksel bir ezgi. Fakat bütün o ruh, ağıt okuma hâli tamamen o kadınlarınkinden. O atölyemsi çalışma olmasaydı ben onu şarkı gibi söylerdim, ağıt gibi söyleyemezdim.

Sözler?

Sözler Özcan'ın uyarlaması. "Gel gel oğlum, yandım yandım, öldüm öldüm..." gibi anonim karakterli sözlere Özcan filmin içindeki hikâye üzerinden sözler ekledi. "Hapislerde yattın da ciğerlerin mi çürüdü oğlum, kış günü canın çekti yaylaya gittin, bilemedik derdini, meğerse için yanıyormuş, aaah" gibi filme dair konuları ekledi. Hem Özcan'a ait hem de anonim yapıdan sözler var.

"Bahçeye Hanımeli" albümünde aynı ağıtın başka bir versiyonu daha var. Diğer versiyona, "Coroxi Kovuş"a yer vermenin nedeni neydi?

Kadın hayat hikâyesi bölümünde ilk çiçeğimiz Manuşak'ta genç kızlık, evlilik, aşk, tutku, intihar gibi belli temalar var. Onların içerisinde de kadınların hayat hikâyesinde çok önemli bir dönüm noktası olarak erkek evladın ölümüne, ocağın sönmesine yer vermek istedik. Kadın, kızı ya da kocası öldüğünde de çok üzülüyor, ağlıyor tabii; ama erkek evladın ölümünün çok özel bir sembolik anlamı var. Hayat hikâyelerini dinlerken özel olarak not ettiğim başlıklar arasındaydı bu. Akışa çok iyi uyduğu için "Da im Yusuf"u kadın bölümüne aldık. Ama ben başta yeni bir şey üretmek istediğim için başka bir hayalim daha vardı: Çoruh'la ilgili bir ağıt yapmak. Bizim orada yaşlılar şunu hep söyler: "Buralar hep Ermenilikmiş." "Peki, nerde bu Ermeniler şimdi?" diyorsun, orda bir kem küm oluyor. Bütün çocukluğum boyunca duyduğum o "buralar hep Ermenilikmiş", "şurası Ermeni mezarlığıydı, şurası Ermeni kilisesiydi, şu ev Ermeni eviydi" hikâyelerini çocuk dünyamda anlamlandırmaya çalışıyordum ama somut bir şey bulamıyordum. Hayalet gibi... Sanki ben Ermenilerin hayaletleri içinde yaşıyorum. Ama bir yandan da yaşlı kadınlar Ermenice dua parçaları okuyor, ben bile şehirde yetişmiş bilmem kaçınıcı kuşak hâlâ "keregin", "morkur" gibi Ermenice kelimeleri kullanıyorum.

"Peki, nerde bu Ermeniler?" soruma cevap olarak anlatılanların ortak bir noktası Çoruh. Birtakım zulüm hikâyeleri de var bunların içinde, çok tuhaf imgeler, semboller... Ben de bir gün zulmün kendisini değil ama onları dinlerken hissettiklerimi ifade edeceğim bir şarkı olmasını hep hayal ettim.

Yıllar evvel akademisyen bir kadın arkadaşımın Vartevor'a gittiğimizde Elevit'te yaşlı bir kadınla konuşmuştuk. Kadın başından geçen bir cadı hikâyesi anlatıyordu ki birden "buralar

hep Ermenilikmiş!” diye başladı anlatmaya biz hiçbir şey sormadan. Bir saat uzun uzun anlattı. Hodeçur sürgünü diye bir olaydan, Ermeniler oradan gönderildikten sonra kalanların yaptığı bir yas gününden bahsetti; destanlar yakmışlar arkalarından komşuları. Ermeni kızlarının nasıl evlat edinildiğini, o kadınların daha sonra orda yaşadıklarını ve pek çok şey anlattı. Daha sonra biz şunu fark ettik: Biz aslında orda kalanların ne hissettiğini, düşündüğünü anlamaya çalışabiliriz en çok. Biz de kalanlarız sonuçta. Bu anlatıdan bir alıntı koyduk albümün içerisine. Annesi ağlarmış, o da “anne, ne ağlıyorsun?” dermiş. Annesi de “aha Ermeniydiler, kaldireceklerdi, ama böyle etmiyeydiler” dermiş. Bu laf üzerine çok tartıştık. Yanlış anlaşılabilirdiğinden çekindik. Ama orda kadının dediği sanki “hayat bu, büyüklerin işine biz akıl erdiremeyiz; savaş olur, barış olur; halk oradan oraya göçer de eder de; ama bunca acıya ne gerek vardı?” gibi geldi bize. “Ermenileri buradan götüreceklerdi ama başka türlü olamaz mıydı?” sorusunu soruyor kadın.

Zaten kadın o şarkının ortasında konuşuyor ama şarkının dramaturjisini o belirlemiyor; çünkü ağıtı yakan kadın başka bir hikâye anlatıyor.

O ağıtta suyun sesinden ürken katır yüzünden oğlu Çoruh’a düşüp boğulan bir kadın, çok eski, geleneksel bir hikâyenin sözleriyle Çoruh’a beddua ediyor. Beddua hikâyesinin varyantları var, gerçek bir hikâye olarak anlatılıyor. Önemli bir Ermeni coğrafyacının kitabında da geçiyor. Hodeçur’da su sanki tersine akıyor gibiymiş, bir de suyun sessizleştiği bir noktadan bahsediliyor. Bir Ermeni tüccar katıra yüklüyor bütün malını; katır suyun sesinden ürkünce her şey suya dökülüyor. Tüccar da beddua ediyor katıra, “artık doğurganlığın kalksın”, suya da “senin de sesin kesilsin” diyor. Aynı hikâye Hopa Hemşin’de de farklı bir şekilde anlatılıyor: Kadının biri oğluyla yaylaya giderken oğlu, Çoruh’un sesinden ürken katırdan suya düşüyor. Kadın da hem katıra hem Çoruh’a beddua ediyor. Ben o hikâyedeki Çoruh’a beddua motifini, can alan Çoruh’a “onca can aldın, onca kan aktı, yetmedi mi aldıkların?” diye seslenerek, Çoruh üzerinden kadının acılarını, dostlarını hatırlaması şeklinde başka bir yere taşımak istedim. Çoruh’la ilgili bir ağıt fikrimi Mahir Özkan’a anlattım ve o da bana Hopa’dan derlediği bu hikâyeyi anlattı. Sonra da oturup sözleri yazdık. Geriye kalanların acısına dair anlatımı acılı bir annenin empati kurma hâlini de işin içine sokarak güçlendirmek istedik.

Zaten senin erişebildiğin hikâye de kalanlarda, öyle değil mi? Onun ötesindeki öyküsünü onlardan, gidenlerden dinlemedin...

Evet, haklısın. Mesela mübadeleyi gidenlerin, küçük bir kızın gözünden anlattık ama bu sefer de şarkıyı dramaturjisinden kayıtlarına kadar Yunanistan’da yaşayan göçmen Karadenizli

müziyen dostlarımızla yaptık. Şiiri Ahilleas okudu, “Ey Trabzon, bana yerin yok mu?” dedi; çünkü bunu biz anlatamazdık. Yani onların başka bir acısı var.

Albümün belirgin özelliklerinden biri de ilk bölümde kadın hikâyeleri diye adını doğrudan koyduğun bir şeye rağmen özellikle ikinci CD’deki sürgün, mübadele ya da göç temasında da kadınların bireysel hikâyelerinden yola çıkılması. Bu bakış açısını biraz örnekleyerek açıklar mısın?

Mübadele öyküsünde mesela, ana anlatıcı erkektir. Ama orda asıl söz kadının değilmiş gibi gelse de kulağa, o anlatıcı hikâyeyi küçük bir kıza anlatıyor, biz anlatılanları o kızın kafasından duyuyoruz. Onun hayalinde diğer adamlar konuşuyor.

Onu da Yorgo Andreadis’in *Tamama* adlı kitabındaki karakterden ödünç aldım, okuduğumda çok etkilenmiştim. Tamama, eserde ailesiyle birlikte Sümela’ya gider, Trihas Köprüsü’nün hikâyesi de bu yolculuk sırasında ona anlatılır. Burdan hareketle kurguladığımız öykünün son sahnesinde güvertedeyiz, ablası elini tutmuş Tamama’nın; baştaki anlatıcımız yanlarında durmuş, bu sefer “niye gidiyoruz?” diye soruyor. Ama yine kamera Tamama’da. O duyuyor, onun üzerinden biz de duyuyoruz gibi düşündüm.

Trihas Köprüsü’nün hikâyesinden de kısaca bahsedebilir misin?

Bir köprü inşaatı var, köprü her gün yapılıyor, gece yıkılıyor, tekrar yapılıyor, tekrar yıkılıyor; derken nehrin ruhu köprünün ustabaşına seslenerek bir kurban vermesi gerektiğini söylüyor. Ustabaşı düşünüyor taşınıyor -orası tam bir Deli Dumrul hikâyesi gibi- “anamı mı versem, babamı mı versem, kardeşimi mi versem, çocuklarımı mı versem?” Yok, hiçbirine kıyamıyor, en sonunda kimi vermeye karar veriyor? Tabii ki karısını. Hikâyenin bundan sonraki kısımlarının çeşitlemeleri çok. Bazıları daha esprili; ustabaşı bir şekilde nehrin ruhunu kandırıyor, karısını kurtarıyor; bir kısmında karısını direkt kurban ediyor, yani hikâyelerin sonları farklı. Ufak tefek değişikliklerle çok fazla çeşitlemesi var. Bu hikâyede en sonunda, karısını çağırıyor, suya düşen çekicini alması için onu suya indiriyor, nehir kadını alıyor, kadının bedduaları başlıyor. Sonra öyle enteresan ki adam araya girip şöyle diyor: “Sevgilim iyilik dile, beddua etme; senin de erkek kardeşin gelip bu köprüden geçecek.” Kadın beddualarını geri alıyor, erkek kardeşi o köprüden geçecek diye. Yan hikâyeler girdiği için çok uzuyordu, biraz kısalttık biz bu ara bölümü. Kadın en sonunda diyor ki: “Biz üç kız kardeşтик, üçümüz de beddualıydık, her birimiz bir köprüye kurban edildik.” Ve söylediği köprülerin gerçekten bugün var olduğuna dair rivayetler var. Balkanlar ve Orta Avrupa’da bunun bir

sürü çeşitlemesi var. “Köprü türküleri” diye geçiyor. Köprü için kurban edilen kadın motifi çok eski ve köklü bir motif.

Bazı şarkılarda yöreden kadın sesleri doğrudan yer alıyor; ağıtın ortasında var, en belirgin olarak da “Lafun Aykirisi”nde. Karadeniz bölgesinde kadınların doğayla kurduğu özel ilişkiyi anneannen üzerinden açıklamıştın. Böyle bir yerden HES karşıtı mücadelelerde kadınların seslerine yer verme derdinden ve şarkının niye “Mavili”nin arkasından geldiğinden biraz bahsedebilir misin?

Bu, albüm çalışması içerisinde gelişen bir süreç oldu. Başlangıçta böyle bir niyetimiz yoktu ama bu konuşmalar başka hiçbir şekilde ifade edemeyeceğimiz bir güce sahipti. O sözün o insanların sesinden ve dilinden olmasının çok önemli olduğunu düşündük. Önce niye HES’lerle ilgili şarkıya yer verdiğimizden bahsedeyim: Albüm yapılırken bir yandan da HES’lerle ilgili birçok mücadele yürütülüyordu. Biz HES’lerle ilgili eylemlere, mitinglere de katıldık; aktivist olarak bütünüyle bu hareketlerin içinde yer almadık. Kişisel olarak HES’lere karşı olmama rağmen, HES karşıtı mitinglerin üst siyasete alet edilmesinden, HES mitinglerini düzenleyenlerin iki gün sonra şirketlerle aynı masalara oturmasından, bu mücadelede yürüyen küçük iktidar kavgalarından çok rahatsızdım. Ne edeceğimi bilemiyordum, HES olsun istemiyordum ama buraya karşı nasıl bir tavır geliştireceğimi, bu insanlarla yan yana nasıl mücadele vereceğimi de kestiremiyordum. Ayrıca ben HES’lere karşı “çevre açısından” bir söylem geliştirecek kadar bilgili değilim, bu işlerin uzmanlık gerektiren ince işler olduğunu biliyorum. Sonuçta orda benim daha farklı bir yerden konuşmam lazım. İnsani bir yerden baktığımda doğa katliamının yanı sıra kültüre dair, insanların yaşamına dair ciddi bir devlet müdahalesi olduğunu görüyordum. Tüm bu yıkımlar o insanların söz hakkı olmadan, kendi hayatlarına yapılan bu ciddi müdahaleye karşı bir ses çıkarma zeminleri olmadan yapılıyordu. Bir insan hakları sorunu vardı yani özünde. Kültür alanında kendince mücadele vermeye çalışan bir insan olarak baktığımda olayın kültür boyutuyla ilgili söz söylemem gerektiğini düşündüm. Bölgeye HES’ler yapılacaksa bile buna orda yaşayan insanların karar vermesi gerektiğini düşündüm. Yapılsın istediğimden değil tabii ki ama o insanların karşısına çıkıp da kentten, oturduğum yerden “HES’e hayır” demek hiçbir şey üretmiyordu. Bölgedeki işsizliğe ya da diğer sorunlara dair o insanlarla dayanışma ilişkisi geliştirmek ve alternatif mücadelenin başka ayaklarına dair de o insanlarla birlikte olmak gerekiyordu. HES karşıtı hareket, çevrecilik; oradaki insansızlaştırma politikasını sorgulamaz, sistem karşıtı bir duruş benimsemez, orada üretilen ilişkilere bir alternatif sunmazsa yoz bir şey olmanın ötesine geçemezdi. Oysa mitinglerde “yanlış anlaşılmasın, biz devletimize karşı çıkmıyoruz” deniliyordu açık açık. Peki kimdi o HES’leri yapan? İsraililer

dillendirildi mesela ve diğer düşmanlar. Açık açık ırkçı söylemler yer aldı muhalif addedilen bir harekette üstelik. Ben de karşıydım ama bu şekilde değil.

Sonra HES'lerle ilgili bir belgesel ve bir televizyon çekimi için bölgeye gittiğimde kadınlarla çalışmam gerekti. Belgesel çekimi için çok kötü duruma gelmiş, ağaçların kesildiği bir bölgeye geldik. Bir minibüs dolusu insan, minibüsün içindeydik. Gerçekten kâbus gibiydi; dozerler geçmiş, yol çamur içinde, yürüyemiyorsun. Bizim vadinin en üst köyü Hahonç'tayız, barajın yapılacağı yerde. Bir ara erkekler indi, biz yaşlı kadınlarla baş başa kaldık. Kadınlar, "oyy, dedemin diktiği ihlamur", "burda bir de armut vardı, o da gitmiş" diye ağlayıp sızlanmaya başladı. Ağaçları tek tek tanıyorlardı! Ben çok şaşırdım, çok etkilenmiştim. Başka bir gün köyden HES'lerle ilgili destan yazan yaşlı bir abla-kardeşle buluştuk. Onları alıp görüşme için bir yere götürürken baraj inşaatının yanından geçmemiz gerekti, kadın gördü derenin o hâlini, başladı ağlamaya. Diğeri "niye ağlıyorsun?" dediğinde "ben derem için ağlarım" deyişi o kadar samimiydi ki... Kameralar yok, yani poz vermiyorlar, oturmuşuz sohbet ediyoruz, gayet doğal... Bir ağaç için ağlıyor, bir dere için ağlıyor. Türkü söylüyor, destan söylüyor. Evdeki geline aklına geleni yazdırmış, tutuşturuyor elimize, okuma yazması yok ama sözü çok. Dedim ki bu olaya başka bir yerden de bakmak lazım. Bu HES mücadelesinin içinde kadınların kendi iç dünyalarında yaşadıkları başka bir şeyler var.

Bir televizyon çekimi için bir mizansen oluşturuldu başka bir gün. Kadınlar bir evde kabul günü gibi oturmuşlar sohbeta, ben de o eve gidiyorum. "Aa, Ayşenur kızımız geldi" falan derlerken ben de soruyorum "eylemler nasıl geçti?" diye. Bu arada o yazın eylemler olmuştu köyde ve onların fotoğrafları zaten inanılmazdı. En önde kadınlar taş atıyorlar, yaşlı kadınlar. Ama ben onları da erkeklerin kadınları, yaşlıları öne çıkarması gibi düşünüyorum, dolduruşa getirmişlerdir diye düşünüyorum. Fakat ben sorar sormaz bir başladılar anlatmaya; bunlar ezberletilecek şeyler değil, görüyorsun. Kadın ciddi ciddi beddualar ediyor. Herhangi bir kentli çevrecinin veya erkeklerin akıl edip de öğretemeyeceği şeyler zaten söyledikleri. Çünkü kadın, kendi hayatının içerisinden biricik bir karşı duruş geliştiriyor.

İkinci aşamada, televizyon programı sırasında, köyün erkekleri ve kadınları avukatların olduğu bir ortamda toplanıp dertlerini anlatıyorlar. Orda da HES üzerinden yüksek gerilim hattıdır, kamulaştırmadır, sadece HES'i değil yani, yaşam alanlarına dair pek çok sorunu tartışıyorlar. İşsizliğe karşı kadınlar; HES üzerinden göçü tartışıyorlar mesela. İnsanların orayı terk etmeye teşvik edilmesini, ardından orman arazisi diye kamulaştırılan arazinin yağmalanmasını "ben o tarlanın parasını yağ yaptım, peynir yaptım da ödedim; ağaç diktim de suç mu işledim, şimdi ağaç var burası orman diyorlar" diyerek Gürgenli Hala öyle güzel

anlatıyor ki. İstanbul'a geldiğimde epey düşündüm kara kara, bu mevzuya bir şey dememiz gerekiyor diye.

Albümde kadın hikâyeleri içerisinde kadınların bugünü, umudu, direnci, hayalleri hangi noktada temsil edilecek, orada neyi vurgulayacağız diye düşündüğümüzde ben hiç düşünmeden "tabii ki HES'ler" dedim. Hiç tartışılmadı bile. HES'ler deyince sadece şunu tartıştık: Peki nasıl bir şarkı yapacağız? Bizim derdimiz, kadınların oraya karşı geliştirdikleri tavır gösterebilmek, anlatabilmektir. Bunun çok değerli olduğunu düşünüyorduk ve şöyle bir şey hayal ettik:

"Mavili"yle giriş. Tabii ki öncesinde güllük gülistanlık değildi hayat ama sonuçta iyi kötü yanlarıyla bir hayat akışı vardı. Dere, kuş sesleriyle pastoral bir ortam çizip onun içerisinde kadın seslerini, tarlada bağırın, birlikte üreten bir imece ortamının seslerini çıkarmaya çalıştık. Kulağımızda kalmış çaylık muhabbetlerinden dedikodularla, makas sesleriyle çok keyifli bir kayıt yaptık. Bir yandan bir kadın çay toplayıp türkü söylerken setlerden aşağıya türkü sesleri yayılıyor. O hayatı idealize etmiyoruz ama bir rutin vardı sonuçta. Bunun ortasına dalıveren bomba sesi, dozer sesi, kafanı deliyormuş gibi bazı sesler, dinamitler vs. ile dinleyeni de sarsan, yabancılaştıran, hatta rahatsız eden bir etki oluşturmak istedik; çünkü o insanların hayatının ortasına böyle dalıyorlar.

Sözlerini biz yazdık yine kadınlarla yaptığımız sohbetlerden hareketle, müziğini de biz oluşturduk. Tamamen var olan geleneksel bir şarkıyı almayıp geleneksel form üzerinden doğaçladık. Trabzon-Rize taraflarında var olan 2/4'lük horon formunun sözlerdeki protest ruhu, kadınların kendi hayatlarına karıştırmama dikbaşlılığındaki politik duruşu çok iyi yansıtacağını düşündük.

Kadın diyor ya en sonunda "bu işe başlandığundan beri ben buna karşıyım!" Bunun sonucunu görüp de ne olduğuyla ilgisi yok. Ben karşıyım; çünkü bana sormuyorsun.

Çok mutlu oldum böyle anlaşıldığı için çünkü özellikle o lafı eleştirenler de oldu. Bunun başta söylenmesi gerektiğini söyleyenler de oldu ama diyorum ki bu şarkı HES'lere karşı bir şarkı değil, bu şarkı kadınların geliştirdiği muhalefetin çok politik olduğunu vurgulayan bir şarkı; çünkü birebir hiçbir politik yönlendirmeye vs. değil kendi iradeleriyle "benim hayatıma karışamazsın" diyorlar. "Burası bizim deremuz. Kime sordunuz!" sözü geçiyor bir yerde. Bu "kime sordunuz!" o kadar önemli ki, benim orda söylemek istediğim işte o. Tabii ki HES'e karşıyım Ayşenur Kolivar olarak; ama o kişisel görüşüm. Kadınların niye karşı olduğuyla kendi karşı oluşumu üst üste getirmek değil de onların sesine, sözüne aracı olmak amacım.

Albümde emek vermiş çok sayıda kadın müzisyen olduğu belli oluyor, kadın koroları dikkat çekiyor. Çok farklı şarkılarda hem de başka başka kadınlar öne çıkıyor. Bu farklı seslere yer verirken nelere dikkat ettin?

Doğu Karadeniz müzik kültürü içerisinde toplu icra solist icraya göre çok daha önemli bir yere sahip. Benim özellikle aşına olduğum, sevdiğim kısım kadın koroları, kadınların bir araya gelip söyleme geleneği. Zaten Helesa'dan kadın arkadaşlarımızla bir araya gelip birlikte söylemeye dair çalışmalar yapıyorduk, öncesinde bir Dalepe Nena geçmişim de var zaten. Albümü kurgularken belli şarkıların içerisinde belli renklerin ön planda olması gerektiğini düşünüyorduk. Korolarda da aynı koro sound'u yoktur zaten. Lazların söyleme tınısı farklı, Gürcü koroları farklı; Trabzon'da başka renkler, tınılar var. Buna özen göstermeye çalıştık. "Norhars Ellim"de mesela, Sayat Nova'dan kadın arkadaşlarımız destek oldu bize. "Norhars Ellim" adlı Hemşince şarkımızı bir genç kızın düşleri olarak tasarlamıştık. Sayat Nova'daki genç arkadaşlarla şıkır şıkır bir birliktelik yakaladık. Lazca bir şarkıda da Dalepe Nena'lı kadın arkadaşlarımız bizi yalnız bırakmadı, bize destek oldular. Her bir koro çalışması inanılmazdı, çok zevkli geçti. İmece usulü, eğlenceli, dans ederek, birbirimizi motive ederek yaptık her şeyi.

"Kar Yağayı"de Helesalı kadınlar olarak bir yorum çıkarmıştık. Ama bir yandan da farklı ilişkilerimizi albüme taşımaya, özellikle kadınlarla birlikte bir şeyler yapmaya çalışıyorduk. O sıralarda kulübün (BÜFK) gösterisi içerisindeki Karadeniz sahneleri için iki yıl üst üste Boğaziçi'ne gidip birlikte çalışmıştık. Doğal olarak oradaki kadın müzisyenlerle ilişkimiz gelişmişti. Feminist bakış açısıyla üretimlerde bulunmaya çalışan bir kadın olarak girdiğin her ortamda öncelikle oradaki kadınlarla, erkeklere göre farklı bir ilişkin olması gerekiyor bence. Biz de "Kar Yağayı" parçasının koro kayıtlarına BÜFK'li kadın arkadaşlarımızı çağırdık. Kayıtta öyle bir enerji oluştu ki bir sürü şey doğaçlama, o an geldi aklımıza. Bir yandan da kayıt odasında kıkır kıkır gülüyoruz, bir baktık aranjörümüz gülme seslerimizi de parçaya eklemiş.

Çok eğlenceli bir kayıt serüveninden daha bahsetmek isterim: "He Yar"ın kaydı için türkünün söylendiği köyden yengem, iki kız kardeşi ve onların akrabaları olan kadınlar gelmişti. Önce stüdyoya geldiler; stüdyoda bir yandan bebek sallanıyor, bir yandan pasta yeniyor, kadınlar pasta yapmış getirmiş... Stüdyo kaydından teknik nedenlerle istediğimiz verimi alamayınca toplandık açık havaya geçtik; yağmur yağdı, o da kesildi. Ben eziliyorum, "kusura bakmayın, sizi de yordum" diye. "Olur mu ya, bize de bahane türkü demek için" deyip başlıyorlar "yağarsa yağmur yağar, ben zate islanmışım" diye... Kaydın yeniden alınması lazım, ikinci organizasyon da Kadir Gecesi'ne denk gelmiş; beni kırmamak için kadınlar gelip söylemişler. Sonradan bana, "aah gidi, Kadir Gecesi de bize türkü söylettin ya," dediler, "hatırın için

geldik ama.” O bile beni o kadar çok mutlu etti ki. Kendilerine göre çok günah bir şey yapsalar da sırf bana destek olmak için bunun günahı olmaz diye düşünmeleri...

Müzikal olarak erkek arkadaşlarımdan da çok destek gördüm; ama kadınların manevi olarak beni rahatlatan, sürekli yanımda olduklarını hatırlatan destekleri, işle kurduğum ilişkiye dair kafamı açan desteklerinin yeri ayrıdır. Gerçekten çok ciddi bir dayanışma ürünü bu albüm. Bir de muhakkak belirtmem lazım: Annem asıl en büyük desteğimdi. Stüdyoya geldi, kayıtları baştan beri takip etti. Eleştirdi, hiç çekinmeden. Özellikle vokal kullanımlarına dair bizi sürekli yönlendirip bize hep destek oldu. Özellikle kendi söylediği şarkıları titizlikle değerlendirdi. Mesela “He Yar”da horonun ortasında söylediğim yol havasını annemden almıştım. Düzenledik, ilk ona dinlettim ve korkuyordum, acımasızca eleştirmesini bekliyordum; çünkü bizde hiç hatır gönül dinlemez kadınlar, beğenmemişlerse bir şeyi direkt söylerler. Annem çok beğendi. Kız kardeşim Emine de albümü ilk dinlediğinde en çok onu beğendi. Kadınların o şarkıyla öyle özel bir ilişki kurması çok hoşuma gidiyor; çünkü tanıdığım bir kadının hikâyesi. Bu albüm bu anlamda maddi veya manevi destekleriyle yanımda olan kadınlar kadar hikâyeleriyle beni ben yapan tüm kadınların imzasını taşıyor.

Bu hikâyeleri bizimle paylaştığın için çok teşekkürler...